

РЕКРЕАЦІЙНА ОЦІНКА РЕЛЬЄФУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

**Ярослав Кравчук, Юрій Зінько, Віталій Брусак,
Роман Гнатюк, Діана Кричевська**

Львівський національний університет імені Івана Франка

Як складова частина природних комплексів рельєф виступає важливою умовою і ресурсом розвитку рекреації [1]. Крім цього, рельєф може відігравати роль інформаційного ресурсу для рекреації через такі ознаки як естетичність (привабливість) та науково-освітню функцію. При розгляді відношень між рельєфом та рекреаційними системами основну увагу варто звернути, як свідчать методичні розробки з цієї проблематики [1, 7] на такі показники рельєфу як ємкість, стійкість, комфортність, різноманітність, унікальність, науково-пізнавальна та культурно-історичні цінність. При цьому слід пам'ятати, що ряд показників, які характеризують умови рельєфу території, можуть визначати характер і спеціалізацію рекреаційної діяльності. Тоді такі показники як стійкість, різноманітність, комфортність особливо важливі для ресурсної оцінки рельєфу.

Досвід оцінки рельєфу для потреб рекреації [5] показує використання двох основних підходів: спеціалізованого та комплексного. При спеціалізованому підході рельєф оцінюють за певними ознаками для функціонально-технологічних потреб конкретного виду рекреації (відпочинкового, кваліфікаційного). При цьому з'ясовують наскільки морфологічні (особливо морфометричні) й динамічні параметри рельєфу відповідають нормативам певних туристичних занять чи інженерним вимогам при будівництві туристичної і допоміжної інфраструктури. При комплексній оцінці рельєфу для потреб рекреації на основі ряду показників (критеріїв) здійснюється аналіз придатності (привабливості) рельєфу для різних видів (спектру) туризму – пізнавального, відпочинкового, кваліфікованого [2]. Такий комплексний підхід часто супроводжується рекреаційно-геоморфологічним районуванням досліджуваної території.

Для гірських територій, до яких відносять Українські Карпати, рельєф виступає важливою умовою і ресурсом розвитку таких туристичних занять як гірськолижний, гірський (спортивно-пішохідний), пізнавальний природничий, культурно-пізнавальний, відпочинково-оздоровчий, кінний та велотуризм. В останні десятиріччя проведені спеціалізовані ландшафтні та геоморфологічні дослідження в

Українських Карпатах щодо: а) оцінки придатності певних морфологічних комплексів середньо- і низькогірного рельєфу для певних видів туристичних занять та їх інфраструктурної забезпеченості [3, 5]; б) оцінки існуючого і потенційного рекреаційного використання вертикальних ярусів рельєфу модельних районів Українських Карпат [3, 6]; в) можливостей і менеджменту використання геолого-геоморфологічної спадщини Карпат для потреб екотуризму [4].

В останнє десятиріччя набирають актуальності дослідження в Українських Карпатах, пов'язані з впливом рекреаційного будівництва та рекреантів на перетворення рельєфу і його динаміку, що створює несприятливі рекреаційно-геоморфологічні ситуації в ряді гірськолижних і гірсько-туристичних центрів [3].

У рамках підготовки Національного Атласу України було розроблено дрібномасштабну (масштаб 1:1000000) картографічну модель рекреаційної оцінки рельєфу для потреб рекреаційної галузі Українських Карпат. При розробці цієї моделі було використано різнопланові оцінки рельєфу для природничо-пізнавального, активного, в т.ч. спортивно-пішохідного (гірського) туризму. В основу оцінок рельєфу для гірського туризму було покладено морфометричні показники в якості міри комфортності геоморфологічного ресурсу щодо нормативних вимог гірського пішохідного туризму. Оцінку привабливості форм рельєфу для природничо-пізнавального туризму було здійснено на основі критеріїв (показників) унікальності, естетичності та науково-пізнавальної цінності. У першу чергу до таких цінних для природничо-пізнавального туризму форм рельєфу віднесено об'єкти геолого-геоморфологічної спадщини, а також форми рельєфу, які забезпечують панорамний огляд морфологічних і ландшафтних комплексів. Аналогічний підхід до оцінки рельєфу для потреб гірсько-пішохідного та пізнавального туризму був використаний при розробці спеціалізованої карти Кримського півострова для підготовленого Національного Атласу України.

У пропонованій картографічній моделі спеціально виділені об'єкти рельєфу, що використовуються для спеціалізованих туристичних занять: скелелазіння, спелеотуризму, гірського та гірськолижного туризму. Це основні категорії спеціалізованих рекреаційно-геоморфологічних комплексів Українських Карпат. Оцінка рельєфу Українських Карпат для пізнавально-природничого та кваліфікованого (активного) туризму була здійснена для основних геоморфологічних одиниць рівня область, підобласть (див. рис. 1).

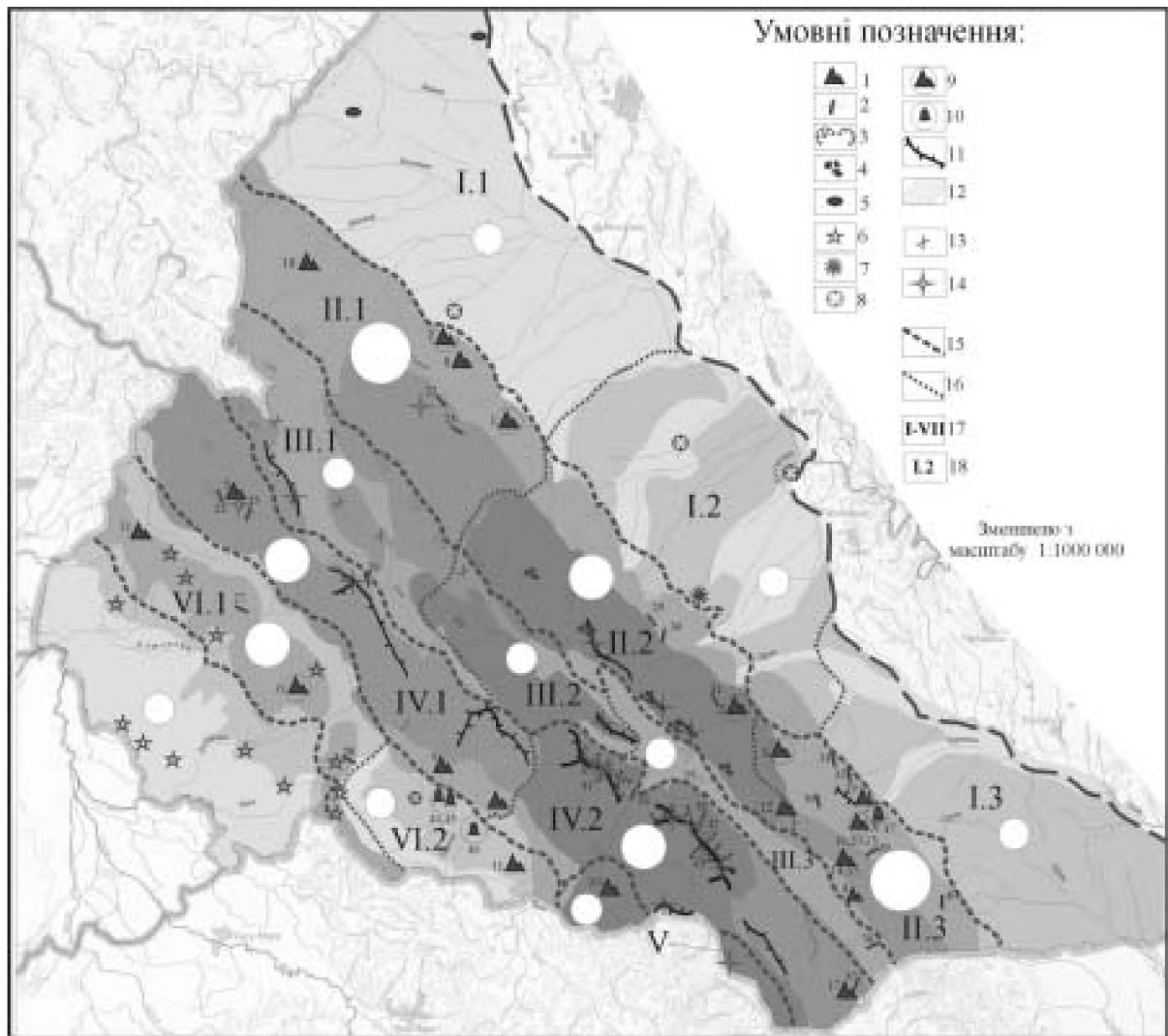

Рисунок. Рекреаційні ресурси Українських Карпат

Ступінь придатності рельєфу для розвитку спортивно-пішохідного туризму

Геоморфологічні підобласті та райони	Абсолютні висоти		Глибина вертикального розчленування, м	Переважючі кути нахилу схилів
	Переважючі	Максимальні мінімальні		
Найбільш придатні	750 - 1600	$\frac{2061}{400}$	250 - 1100	20 - 35 °
Придатні	600 - 1200	$\frac{1680}{250}$	250 - 1100	15 - 30 °
Відносно придатні	400 - 800	$\frac{1140}{150}$	100 - 800	10 - 25 °
Мало придатні	200 - 450	$\frac{870}{120}$	50 - 250	5 - 15 °
Непридатні	100 - 350	$\frac{520}{95}$	менше 80	3 - 10 °

Кількість природоохоронних об'єктів рельєфу в межах геоморфологічних підобластей

Умовні позначення:

Природничо-пізнавальні туристичні об'єкти: 1. Скелі і скельні комплекси; 2. Водоспади; 3. Кари і карові озера; 4. Кам'яні розсипи; 5. Льодовикові валуни; 6. Вулканічні форми; 7. Псевдовулканічні форми (грязеві вулкани); 8. Поверхневі карстові форми

Об'єкти і території активного туризму: 9. Об'єкти скелелазіння; 10. Об'єкти спелеотуризму; 11. Території придатні для гірсько-пішохідного туризму; 12. Території придатні для гірсько-лижного туризму

Місця для огляду: 13. Гірські перевали; 14. Домінуючі вершини

Межі: 15. Межі геоморфологічних областей; 16. Межі геоморфологічних підобластей; 17. Індекси геоморфологічних областей; 18. Індекси геоморфологічних підобластей

Геоморфологічне районування Українських Карпат

I. Область Передкарпатської передгірної височини

Підобласті:

I.1. Прибескидсько-Передкарпатська денудаційно-аккумулятивна височина з льодовиковими і воднольодовиковими формами

I.2. Пригоргансько-Передкарпатська денудаційно-аккумулятивна височина

I.3. Покутсько-Буковинсько-Передкарпатська пластово-денудаційно-аккумулятивна височина

II. Область складчасто-насувного низькогір'я та середньогір'я Скибових Карпат

Підобласті:

II.1. Бескидське скибово-моноклінальне низькогір'я

II.2. Горганське скибово-моноклінальне середньо- і низькогір'я

II.3. Покутсько-Буковинське скибово-антиклінальне низько- і середньогір'я

III. Область структурно-денудаційного низько- і середньогір'я Вододільно-Верховинських Карпат

Підобласті:

III.1. Верховинське структурно-денудаційне низькогір'я

III.2. Антиклінально-брилове середньогір'я Привододільних Горган

III.3. Ясиня-Ворохта-Путильське ерозійне низькогір'я

IV. Область брилового середньогір'я Полонинсько-Чорногірських Карпат

Підобласті:

IV.1. Брилове середньогір'я з залишками поверхні вирівнювання Полонинського хребта

IV.2. Свидовецько-Чорногірське брилове середньогір'я з давньо льодовиковими формами

V. Область склепінно-брилового середньогір'я Мармароського кристалічного масиву

VI. Область денудаційного низькогір'я Вулканічних Карпат

Підобласті:

VI.1. Вигорлат-Гутинське ерозійне низькогір'я

VI.2. Верньотисенська улоговина з денудаційно-аккумулятивним і структурно-ерозійним рельєфом

VII. Область Закарпатської алювіальної рівнини з острівним вулканічним горбогір'ям

Природоохоронні геоморфологічні об'єкти:

Скелі і скельні комплекси:

1. Скелі Довбуша (с.Бубнище)
2. Скелі Довбуша (м.Яремче)
3. Камінь Довбуша (с.Космач)
4. Камінь Довбуша (с.Путила)
5. “Соколові скелі” (с.Липовець)
6. “Смерековий Камінь” (с.Ільниця)
7. Урицькі скелі (с.Урич)
8. Ямельницькі скелі (с.Ямельниця)
9. “Кам’яні Ворота” (с.Мала Уголька)
10. “Скелі Закоханих” (с.Коселівка)
11. “Скелі з ієрогліфами” (с.Середнє Водяне)
12. Писаний Камінь (смт.Верховина)
13. Соколіні скелі (с.Виженка)
14. “Камінь Жаба” (с.Мариничі)
15. “Кам’яна Багачка” (с.Усть-Путила)
16. “Протяте Каміння” (с.Розтоки)
17. “Чорне Диво” (с.Шепіт)
18. Спаський Камінь (с.Спас)
19. Скелі на Сокільському хребті (с.Малий Рожин)
20. Петрашівська Стінка (с. Петраші)
21. Ворочівські скелі (с.Ворочево)

Водоспади:

22. “Гуркало”
23. Водоспад на р.Кам’янці
24. “Лумшорський”
25. “Воєводина”
26. “Шипіт”
27. “Скакало”
28. Нірешський
29. Манявський
30. “Бухтівець”
31. “Пробій” (Яремчанський Гук)
32. “Трофанець”
33. Гук Говерлянський
34. Шешорський
35. Косівський Гук
36. Яворівський Гук
37. Гук Сучавський
38. Фошки
39. Буковинські водоспади
40. “Королівський”

Карові озера:

41. Догяска (Гершаська)
42. Несамовите
43. Бребенескул

Печери:

- 44. Дружба (Романія)
- 45. Угольські печери (Молочний Камінь, Прозорих Стін, Ведмежий зуб, Чур, Вів та ін.)
- 46. Печери в урочищі Черлений Камінь
- 47. Довбуша

Представлена картографічна модель рекреаційної оцінки рельєфу Українських Карпат свідчить, що найвищий потенціал для пізнавального туризму на базі геолого-геоморфологічної спадщини має область Скибових Карпат та її підобласті: Бескидського низькогір'я та Покутсько-Буковинського низько-середньогір'я, де в кожній з них знаходиться понад 20 заповідних геоморфологічних об'єктів. Для області Полонинсько-Чорногірських Карпат теж характерна найвища концентрація привабливих у пізнавальному та пейзажному значенні геоморфологічних об'єктів (15 об'єктів). Високий потенціал для пізнавального туризму завдяки унікальним вулканічним та денудаційно-вулканічним формам має підобласть Вигорлат-Гутинського низькогір'я. У згаданих вище регіонах Карпат найбільшу цінність для пізнавального екотуризму мають скелі і скельні комплекси, кари і карові озера, вулканічні форми та водоспади. Разом з тим, низка цінних у пізнавально-освітньому і пейзажному значенні геоморфологічних об'єктів знаходяться на передгір'ях Карпат: вулканічні останцеві горби на Закавказській низовині та псевдовулканічні явища, поверхневі карстові форми і льодовикові утворення – на Передкарпатських височинах.

Здійснені в картографічній моделі (див. рис. 1) оцінки придатності рельєфу для розвитку гірського (спортивно-пішохідного) туризму на основі аналізу морфометричних даних (абсолютні висоти, глибина розчленування та переважаючі кути нахилу), дозволили віднести до найсприятливіших територій для проведення туристичних маршрутів середньої категорії складності підобласті Горганського низько- і середньогір'я, середньогір'я Привододільних Горган та Свидовецько-Чорногірського середньогір'я. Тут є оптимальні поєднання перевищень і крутості рельєфу для цієї категорії складності. Привабливості гірським маршрутам в Українських Карпатах надають лінійно-витягнуті та вирівняні вершинні поверхні полонинсько-чорногірських і горганських хребтів, які одночасно забезпечують добрий огляд різнопланових панорам. Для спеціалізованих туристичних занять з скелелазіння найбільше використовують Скелі Довбуша (Поляницький РЛП),

Смерековий Камінь та Скелі Довбуша в Яремчі, а для спелеотуризму – район печер Стрімчакової зони.

Список літератури

1. *Бредихин А.В.* Рельеф как рекреационное условие и ресурс туризма / Вестн. Моск. ун-та, Сер. 5. География. – 2004, № 4. – С. 23-28
2. *Борсук О.А., Тимофеев Д.А.* Привлекательность как критерий эстетической геоморфологии // Геоморфология на рубеже XXI века (Матлы IV Щукинских чтений). – М.: 2000
3. *Зінько Ю.В., Гнатяк І.С.* Рекреаційна оцінка рельєфу та його трансформації в Українських Карпатах // Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки: Матеріали міднар. конфер. до 120-річчя географії у Львів. ун-ті 24-26 вересня 2003 р. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С.
4. *Зінько Ю., Брусак В., Гнатюк Р., Кобзак Р., Ковальчук І., Кравчук Я.* Стан і перспективи охорони геоморфологічних об'єктів Українських Карпат / Науковий вісник: Заповідна справа в Галичині, на Поділлі та Волині. – Львів: УкрДЛТУ. – 2004, вип. 14.8 – С. 213-223
5. *Карпенко Н.І., Горішний П.М., Зінько Ю.В.* Методичні рекомендації до курсу «Рекреаційна оцінка рельєфу» (для студентів географічного факультету) – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 46 с.
6. *Стецюк В.* Естетична функція рельєфу України у контексті екологічної геоморфології // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 150-162
7. *Тишков Х.* Методы за анализ и оценка на рекреационите ресурси. – София, 1984.

RECREATIONAL EVALUATION OF THE RELIEF IN THE UKRAINIAN CARPATHIANS

By Yaroslav Kravchuk, Yuriy Zinko, Vitaliy Brusak, Roman Hnatiuk, Diana Krychevska

An examination of a small-scale cartographic model for evaluating the relief in the Ukrainian Carpathians for recreational needs is made here. The indices and criteria of the relief in terms of their potential for educational and active tourism have been analysed.